

Алла Анатоліївна Харківська
ORCIDiD<https://orcid.org/0000-0003-4782-1079>,
доктор педагогічних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна
kharkivska_hgpa@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У науково-оглядовій статті проаналізовано особливості формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціальної сфери. Схарактеризовано наукові джерела для визначення сутності та змісту понять «соціальний інтелект» та «емоційний інтелект». Прослідковано зв'язок між емоційним та соціальним інтелектами. Визначено емоційний інтелект майбутніх фахівців соціальної сфери як важливу складову формування їх психологічної культури та становлення професійного розвитку, становлення міжособистісних професійних відносин та розвитку соціальної свідомості тощо. Авторка дійшла висновку, що емоційний інтелект поєднує в собі контроль над емоціями, що базується на інтелектуальних здібностях особистості, здатність використовувати емоції для активізації мислення людини, можливість розуміти і визначати причини вияву як власних емоцій, так і інших людей. З'ясовано, що майбутні фахівці мають чітко усвідомлювати вплив емоційної сфери на усі сфери життєдіяльності, а емоційні переживання сприймати як важливі цінності.

Ключові слова: інтелект, соціальний інтелект, емоційний інтелект, фахівці соціальної сфери, емоційний інтелект майбутніх фахівців соціальної сфери.

Вступ. Різноманітні соціокультурні та економічні трансформації в сучасному суспільстві, глобалізація усіх сфер життя безумовно впливають на формування самої особистості людини, її зміни як зовнішньо, так і внутрішньо. І якщо раніше, ще в минулому столітті, більше уваги приділяли розвитку логічного мислення, то нині актуальним стало збагачення емоційного інтелекту людини, який, передусім, має вагомий вплив на всебічний розвиток особистості, зокрема й розвиток її професійних якостей.

Психологія безперервно продовжує розширювати базу експериментальних даних, яка доводить, що саме інтелект є важливим чинником забезпечення успішності людини, особливо це стосується фахівців соціальної сфери. Так, відповідно до вимог сьогодення сучасний фахівець будь-якої професійної сфери має бути компетентним і конкурентоздатним, володіти професійними навичками й практичними вміннями, мати високий інтелектуальний потенціал і багатий внутрішній світ, що забезпечить ефективну трудову діяльність.

Необхідно зазначити, що щороку вивчення поняття «емоційний інтелект» зацікавлює дедалі більше науковців із різних напрямів психологічної науки, а також галузі педагогіки та освітнього менеджменту. Однак, необхідно зауважити, що актуальність наукової проблеми досліджуваного феномену не має остаточного обґрунтування і зумовлена недостатньою розробленістю системи емоційного інтелекту вітчизняними науковцями. Досі у психологічній науці немає конкретного визначення сутності поняття досліджуваного явища, чіткого обґрунтування його структури й змісту. У зв'язку з цим також необхідно визначити роль формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціальної сфери, оскільки від цього залежить рівень готовності фахівців до професійної діяльності.

Ґрунтовний аналіз сутності, особливостей і змісту емоційного інтелекту знаходимо в наукових доробках як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Особливістю наукової роботи Р. Бар-Она (2005) було формування моделі емоційно-соціального інтелекту, виявлення основних факторів моделі досліджуваного процесу та визначення емоційних проблем особистості у повсякденному житті та під час професійної діяльності. Б. Говард і С. Стівен (2007) досліджували питання емоційного інтелекту як важливої складової успішності людини, виявили його основні переваги й недоліки. Д. Гоулман

(1998) вивчав основні проблеми роботи з емоційним інтелектом людини, виявив основні особливості емоційного інтелекту і надав його ґрунтовну характеристику. А. Петровська (2007) ґрунтовно проаналізувала емоційний інтелект і визначила його як важливу детермінанту результативних параметрів менеджменту та управлінської діяльності фахівців будь-яких галузей.

Проблеми формування і розвитку емоційного інтелекту досліджували такі вітчизняні науковці, як: Б. Савчук і В. Ковальчук (2020) спробували актуалізувати в українському освітньому та науково-педагогічному просторі проблему формування емоційного інтелекту як однієї з головних компетентностей підготовки майбутнього фахівця з будь-якої сфери діяльності та різних галузей знань; Г. Єрошенко, О. Рябушко та О. Клепець (2020) вивчали питання формування емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти у процесі підготовки майбутніх лікарів – фахівців медичної галузі, і доводили, що високий рівень емоційного інтелекту є однією з головних вимог до розвитку особистісних якостей фахівця медичної галузі і, відповідно, вимог до його професіоналізму; І. Харченко (2021) дослідила розвиток емоційного інтелекту майбутніх фахівців юридичної сфери і з'ясувала, що емоційний інтелект є складовою готовності фахівця до професійної юридичної діяльності; С. Ізбаш (2021) визначала емоційний інтелект як важливу умову формування медіаграмотності курсантів Національної академії Національної гвардії України, яка виявляється в умінні розпізнавати емоції у повідомленнях; О. Галашова і З. Георгієвська (2021) з'ясували поняття емоційного інтелекту й використали власний досвід застосування різних методик проблемного навчання задля розвитку свідомого ставлення до оточуючих, співпереживання їх емоційному стану без втрати емпатії; М. Маркова, А. Марков та О. Піонковська (2014) розглянули проблему емоційного інтелекту та з'ясували його роль в ґенезі професійної дезадаптації фахівців медичної галузі; О. Руда (2011) здійснила комплексний і ґрунтовний аналіз емоційного інтелекту в здобувачів вищої освіти філологічного спрямування; Я. Куценко (2012) ґрунтовно проаналізувала сучасні наукові проблеми й уявлення щодо феномену емоційного інтелекту, який представлений як важливий чинник професійної діяльності людини та інші науковці.

Досліджуваний феномен був об'єктом вивчення таких вітчизняних учених-психологів і науковців, як: А. Чернявська (2012) (у своїх наукових доробках виокремила емоційний інтелект як важливу складову успішного освітнього процесу, навчальної діяльності як здобувачів освіти, так і педагогів, підготовки майбутніх фахівців тощо); О. Мельничук (2015) (у науковій роботі дослідила емоційну складову професійного інтелекту у майбутніх фахівців соціальної сфери і виокремила емоційний інтелект як важливу складову професійного становлення людини і забезпечення ефективної міжособистісної професійної взаємодії); О. Нестеренко (2020) (визначила роль та місце емоційного інтелекту в структурі особистості фахівця соціальної сфери як професіонала своєї справи, визначила основні компоненти емоційного інтелекту і виокремила типи соціальних працівників); Т. Петренко і В. Санжаровець (2020) (обґрунтували актуальність вивчення поняття «емоційний інтелект» як одного із головних питань психологічної науки і акцентували на тому, що дотепер розвитку емоційного інтелекту в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників приділяють недостатньо уваги); Т. Демиденко (2018) (у науковій праці автора ґрунтовно проаналізовано і з'ясовано зв'язки між поняттями «емоційний інтелект», «емоційна компетентність» і «емоційна культура» соціального працівника, визначено рівні емоційного інтелекту майбутніх соціальних працівників) та інших дослідників.

Водночас проблема формування емоційного інтелекту в майбутніх фахівців соціальної сфери залишається недостатньо дослідженою, що й підтверджує її актуальність.

Метою статті є визначення особливостей формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціальної сфери.

Методи дослідження: аналіз наукових і психолого-педагогічних джерел для визначення сутності ключових понять дослідження; систематизація та узагальнення визначених понять та складових формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціальної сфери; узагальнення власного досвіду та здобутків вчених щодо визначення особливостей формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціальної сфери.

Сутність поняття «емоційний інтелект» в науковій зарубіжній літературі. Емоційний інтелект фахівців соціальної сфери. Прогресивні зміни в соціально-економічному житті, які безперечно впливають на емоційне напруження й емоційний стан людей, спонукають науковців і вчених-психологів детально досліджувати проблему формування та розвитку емоційного інтелекту. Утім зазначена проблема актуалізується не лише сьогодні, а й має власну давню історію. Спершу обґрунтуємо особливості базового поняття «інтелект» і з'ясуємо сутність ключового поняття дослідження «емоційний інтелект».

Психологічний стан людини безумовно впливає на поведінку індивіда, на пробудження його адаптаційних здібностей у соціумі. Сьогодні для молодого покоління актуальним стає питання соціалізації та соціальної адаптації, які, передусім, відповідають викликам сучасності. Для того, щоб індивід зміг якісно «відфільтрувати» всю непотрібну йому інформацію, і, як наслідок, – ефективно соціально адаптуватися, необхідно створювати всі можливі умови для інтелектуального розвитку особистості, адже людина з високим рівнем інтелекту легко може вибудовувати всі логічні «причинно-наслідкові ланцюги», підходити раціонально до вирішення тих чи інших як особистих, так і професійних питань, адаптуватися в соціальному середовищі, підтримувати міжособистісні зв'язки з іншими людьми тощо. Якщо ж інтелектуальний рівень людини знижений або недостатній, то її поведінка і дії будуть залежати від стереотипів довілля та стереотипного мислення. Так, усі рішення, які прийматиме людина під час своєї діяльності, можуть бути нераціонально підібрані чи іншими словами – можуть бути неадекватними. О. Трум зазначає, що «інтелект – це найбільш досконала психологічна адаптація, яка виступає важливим знаряддям взаємодії індивіда та суспільства» (О. Трум, 2019, с. 91). Звідси випливає, що високий рівень розвитку інтелекту людини розширює можливості особистості, сприяє розвитку «цілісних і системних форм саморегуляції, а низький – породжує випадкове пристосування до ситуації, яке за своєю суттю має компенсаторний характер» (О. Трум, 2019, с. 91).

Необхідно зазначити, що типологія інтелекту, яка відповідає здатності людини до адаптації в суспільстві, досить різноманітна. Один із типів інтелекту – соціальний, який характеризується можливістю особистості розуміти людей, співпереживати їм і навіть управляти ними.

Засновником багатофакторної структурної моделі інтелекту був Дж. Гілфорд (1965), у якій значне місце науковець відвів саме соціальному інтелекту як здатності до розуміння поведінки людини. У цьому і є заслуга науковця, який підкреслив невербальний характер розуміння власної поведінки та поведінки оточуючих.

Першим, хто виокремив соціальний інтелект як особливий, самостійний вид інтелекту в загальній структурі інтелекту був американський психолог і педагог Е. Торндайк (Н. Руда, 2019, с. 264). Науковець визначав соціальний інтелект як «далекосяжність міжособистісних взаємин», яка характеризувалась здатністю спілкуватися із оточуючими і при цьому розуміти їх, розділяти погляди і діяти мудро щодо них. Однією з головних функцій соціального інтелекту вчений визначав прогнозування як власної поведінки, так й інших людей (Н. Руда, 2019, с. 264). За Е. Торндайком соціальний інтелект визначається як «здатність розуміти людей та взаємодіяти з ними» (О. Гражевська, 2018).

Варто відмітити, що до підсистем соціального інтелекту належить емоційний, особливість якого полягає у здатності людини осягати й керувати емоціями як власними, так і тих, хто знаходиться поруч. О. Трум (2019, с. 92) зазначає, що «особи, котрі мають високий емоційний інтелект, здатні досягати більших успіхів на роботі, вони є більш відповідальними», тобто це підтверджує той факт, що від емоційного інтелекту залежить успішність людини як в особистому житті, так і в професійній діяльності.

Цікавим є той факт, що фундаментом для розвитку емоційного інтелекту стала концепція соціального інтелекту Дж. Гілфорда та Е. Торндайка (1965), у якій учені-психологи і надали визначення поняття «емоційний інтелект».

1996 року клінічний фізіолог, психолог Р. Бар-Он (2000), як провідний теоретик і дослідник концепції емоційного інтелекту, розробив модель здібностей емоційного інтелекту. У 90-х роках ХХ століття американські психологи П. Саловей та Дж. Мейєр запропонували розгорнуте визначення поняття: «емоційний інтелект – це здатність ідентифікувати та виражати емоції, керувати своїми

почуттями, мисленням і поведінкою, а також використовувати почуття в як рушійну силу думки і дії» (Гоулман, Боярцич, Макки, 2011). Учені запевняють, що вміння комунікувати з оточуючими (емоційний інтелект – EQ) має не менш важливу роль у діяльності, аніж коефіцієнт розумових здібностей (IQ), освітній процес та набутий досвід. Необхідно зазначити, що вчені П. Саловея, Дж. Мейєр разом із Д. Гоулманом входять до «трійки лідерів» у дослідженнях емоційного інтелекту.

Проаналізуємо більш докладно особливості та складові емоційного інтелекту за згаданими вченими. Р. Бар-Он виокремлює «п'ять сфер компетентності» людини, що відповідають п'ятьом складовим емоційного інтелекту. До кожної із цих складових входять такі субкомпоненти: «1. Пізнання себе: усвідомлення своїх емоцій, самоактуалізація, самоповага, впевненість у собі, незалежність. 2. Навички міжособистісного спілкування: соціальна відповідальність, емпатія, міжособистісні стосунки. 3. Здатність до адаптації: зв'язок із реальністю, вирішення проблем, гнучкість. 4. Управління стресовими ситуаціями: контроль над імпульсивністю, стійкість до стресу. 5. Переважний настрій: оптимізм, щастя» (Бар-Он, Паркер, 2000).

Згідно з концепцією П. Саловея та Дж. Майєра емоції можуть містити інформацію про міжособистісні зв'язки людини з іншими людьми, тобто вчені зазначають, що емоційний інтелект визначається як здатність обробки й осмислення інформації, яка міститься в емоціях (розуміння значення емоцій, їх зв'язок один з одним, використання емоційної інформації як основи для мислення та прийняття важливих рішень (Гоулман, Боярцич, Макки, 2011).

Так, уміння володіти і керувати власними емоціями та емоціями оточуючих сприяє особистісному зростанню, покращенню міжособистісних відносин і, безумовно, ефективності професійної діяльності людини.

Вагомою у становленні й осмисленні поняття «емоційний інтелект» стала праця Денієла Гоулмана «Емоційний інтелект» (Д. Гоулман, 2011). Книга стала поштовхом до популяризації дослідження цього феномену, починаючи з 90-х років ХХ століття. При розробці моделі емоційного інтелекту Д. Гоулман до компонентів моделі П. Саловея та Дж. Майєра додав два типи навичок, що властиві людям із добре розвиненим емоційним інтелектом, зокрема: особистісні (здібності, що визначають способи управління собою – самомотивація, самоконтроль, самоосвіта, стійкість до розчарування, регулювання настрою тощо) і соціальні (здібності, що визначають способи управління відносинами з людьми – контроль за емоційними спалахами, контроль почуттів, уміння відмовлятися від задоволення тощо) навички.

Отже, у моделі Д. Гоулмана поєднані як особистісні показники, так і когнітивні можливості особистості. Учений-психолог особливо акцентував увагу на емоційних процесах, що відбуваються з людиною в особистому та професійному житті (Гоулман, Боярцич, Макки, 2011).

М. Москальов визначає емоційний інтелект майбутніх фахівців соціальної сфери як важливий компонент їх професійної діяльності та професійного інтелекту, що позаяк забезпечує ефективну міжособистісну професійну взаємодію (Москальов, 2015, с. 80). У дослідженні О. Нестеренко зазначено, що емоційний інтелект «має нелінійний характер впливу на психологічну і професійну культуру соціальних працівників» (Нестеренко, 2020, с. 49). О. Гражевська виділяє емоційний інтелект як «здатність людини тлумачити власні емоції і емоції інших оточуючих людей з тим, щоб використовувати отриману інформацію для реалізації власних цілей» (О. Гражевська, 2018). Отже, емоційний інтелект майбутніх фахівців соціальної сфери – важлива складова формування їхньої психологічної культури та становлення професійного розвитку, становлення міжособистісних професійних відносин та розвитку соціальної свідомості тощо.

Перш ніж перейти до аналізу особливостей формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціальної сфери, наведемо приклад класифікації емоційного інтелекту.

Нам імпонує класифікація емоційного інтелекту М. Селов'я і Карузо, у якій виділено 4 складові:

1. Сприйняття емоцій – здатність розпізнавати емоції (за мімікою, жестами, зовнішнім виглядом, голосом, поведінкою, ходом тощо) інших людей, а також ідентифікувати свої власні емоції.

2. Використання емоцій для стимуляції мислення – здатність людини (головним чином несвідомо) активувати свій розумовий процес, пробуджувати в собі креативність, використовуючи емоції як чинник мотивації.

3. Розуміння емоцій – здатність визначати причину появи емоції, розпізнавати зв'язок між думками й емоціями, визначати перехід від однієї емоції до іншої, прогнозувати розвиток емоції з часом, а також здатність інтерпретувати емоції у взаєминах, розуміти складні (протилежні, неоднозначні) почуття.

4. Управління емоціями – здатність приборкувати, пробуджувати та спрямовувати свої емоції й емоції інших людей для досягнення поставлених цілей. Сюди також відноситься здатність брати емоції до уваги при побудові логічних ланцюжків, вирішенні різних завдань, прийнятті рішень і виборі своєї поведінки (Куріцина, 2020).

Відтак, емоційний інтелект поєднує в собі контроль над емоціями, що базується на інтелектуальних здібностях особистості, здатність використовувати емоції для активізації мислення людини і її розумової діяльності, можливість розуміти і визначати причини вияву як власних емоцій, так і інших людей. Необхідно наголосити, що емоції та емоційний інтелект відіграють важливу роль і в професійній діяльності фахівців із будь-якої галузі. Особливо це стосується фахівців соціальної сфери.

Особливості процесу формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціальної сфери. Емоційний інтелект майбутніх фахівців соціальної сфери зумовлений динамічною єдністю емоційних, когнітивних та мотиваційних особливостей, спрямована на розуміння власних емоцій, почуттів та водночас інших, забезпечує контроль емоційного стану розумом.

Для формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціальної сфери викладачам необхідно мати високий рівень навичок забезпечення емоційної атмосфери спілкування, налагодження особистісно-орієнтовної взаємодії, уміння формувати довірливі стосунки під час співбесіди.

Вважаємо доречним виділити особливості формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери. Спираючись на власний досвід та праці ученого-психолога К. Максьома (2021), виділимо такі особливості емоційного інтелекту:

1. Відкритість до оптимістичного сприйняття дійсності, акцентування на позитивних аспектах життя, зокрема професійної діяльності.
2. Уміння розпізнавати емоції співрозмовників, колег.
3. Самоконтроль своїх емоцій, самомотивація.
4. Стресостійкість – адекватна оцінка власним негативним емоціям, їх усвідомлення та контроль – урівноваження власних емоцій.
5. Терпимість, довіра, толерантне ставлення до позитивних і негативних емоцій інших.
6. Позитивна конкуренція між колегами, що спонукає до розвитку емоційного, соціального інтелекту. Об'єднання заради єдиної мети та спільної діяльності (К. Максьом, 2021).

Отже, майбутні фахівці соціальної сфери забезпечують розвиток культурного та соціального рівня населення, тому їхній емоційний інтелект має бути спрямованим на якісне колективне спілкування, створення ефективного робочого середовища.

Для формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціальної сфери доцільним є звернення уваги на такі прийоми, як:

1. Розвивати власну свідомість та здатність розпізнавати свої емоції.
2. Перед прийняттям того чи іншого рішення робити паузу, для обмірковування. зважування всіх «за» і «проти».
3. Правильно сприймати критику у свій бік. Адже негативні відгуки – це можливість проаналізувати, навчитися, усвідомити, які зміни необхідно виконати, щоб стати краще, роботу виконати краще.
4. Демонструвати емпатію, що забезпечує довіру у взаємодії, краще розуміння один одного.
5. Вибачатися, перезапитувати, коли це необхідно.
6. Виконувати свої обов'язки без порушень прав інших.
7. Бути щирим та відкритим, допомагати іншим.
8. Знаходити «золоту середину» емоцій, не давати волю негативним, які можуть спрацювати у зворотному напрямі (Шамонова, 2021).

Емоційний інтелект майбутнього фахівця соціальної сфери дозволяє зрозуміти свої емоції та почуття, навчитися розрізняти та керувати ними задля самомотивації та створення позитивних соціальних взаємодій. Отже, емоційний інтелект майбутніх фахівців соціальної сфери спрямований на розуміння потреб своїх колег, встановлення міжособистісних зв'язків із співрозмовниками тощо, вираження власних бажань, емоційного ставлення до подій що відбувається, до конкретної людини тощо.

Більшість учених психологів виокремлюють три складові емоційного інтелекту:

Самоусвідомлення – усвідомлення людиною своїх почуттів, емоцій, вчинків, настрою, поведінки у конкретний момент. Самоусвідомлення відбувається завдяки спостереженням за собою, поглибленню у власні думки, розумінню своїх потреб.

Емпатія – співпереживання, розуміння почуттів настрою інших людей. Проте варто зауважити, що емпатія може сформуватися лише на якісному самоусвідомленні почуттів та емоцій.

Комунікабельність – здатність людини до спілкування, встановлення соціальних зв'язків з іншими. Соціальна комунікація забезпечує власні потреби приналежності соціальній групі, соціуму загалом (Токарь, 2019).

Відтак, прогресивна комунікабельність та самоусвідомлення сприяють продуктивній емпатії. А єдність усіх трьох компонентів становлять емоційний інтелект майбутніх фахівців соціальної сфери (Токарь, 2019).

У результаті успішного формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціальної сфери повинні сформуватися такі складові емоційного інтелекту:

1. Розуміння власних емоцій та причини їхнього виникнення.
2. Розуміння емоційного стану інших – емпатія.
3. Самоконтроль емоцій, пошук шляхів їх контролю, придушення негативних емоцій або ж опанування занадто оптимістично виражених. Уникнення спонтанних рішень.
4. Вплив на інших через власні емоційні сигнали (вербальні та невербальні).

Висновок. Формування емоційного інтелекту у фахівців соціальної сфери має безумовно важливий характер. Майбутні фахівці мають чітко усвідомлювати вплив емоційної сфери на усі сфери життєдіяльності, а емоційні переживання сприймати як важливі цінності, без яких складно ідентифікувати як власні емоції, так і оточуючих, надавати емоційну підтримку й уміло управляти нею, адекватно реагувати і на позитивні, і на негативні емоції, зберігаючи при цьому спокійність та урівноваженість. Емоційний інтелект майбутніх фахівців соціальної сфери поєднує в собі контроль над емоціями, що базується на інтелектуальних здібностях особистості, здатність використовувати емоції для активізації мислення людини, можливість зрозуміти і визначити причини вияву як власних емоцій, так і інших людей. Він містить чотири ключові складові: розуміння власних емоцій та причини їхнього виникнення; розуміння емоційного стану інших; самоконтроль емоцій, пошук шляхів їхнього контролю; здатність впливати на інших через власні емоційні сигнали

Перспективою подальших досліджень є продовження пошуків ефективних шляхів вирішення проблем формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціальної сфери.

Література

- Галашова О. Г., Георгієвська З. А. Формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців з економіки в процесі проблемного навчання іноземної мови. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах*. 2021. Т. 1. № 77. С. 134–138.
- Гилфорд Д. Три сторони інтелекту задач. *Психологія мислення*. Москва : Прогресс, 1965. С. 434–437.
- Говард Б., Стивен С. Преимущества EQ. Эмоциональный интеллект и ваши успехи. Москва : БалансБизнесБукс, 2007. 384 с.
- Гоулман Д., Боячич Р., Макки Э. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта : пер. сангл. 5 изд. Москва : Альпина Паблишерз, 2011. 301 с.

- Гражевська О. Ю. Генезис інтелекту від природничого до емоційного в процесі професійної орієнтації. *Журнал науковий огляд*. 2018. № 10 (53). URL : <http://oaji.net/articles/2019/797-1547636132.pdf>.
- Демиденко Т. М. Розвиток емоційної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки. *Вісник Черкаського університету*. Серія : Педагогічні науки. 2018. № 1. С. 29–35.
- Ерошенко Г. А., Рябушко О. Б., Клепець О. В. Формування емоційного інтелекту студентів при підготовці майбутніх лікарів. *Multidisciplinaryresearch* : XIV Міжнародна науково-практична конференція, 21–24 грудня 2020 р., Більбао, Іспанія, 2020. URL : http://elib.umsa.edu.ua/bitstream/umsa/15863/1/formyvanny_emociynogo_intelecty.pdf.
- Ізбаш С. С. Психолого-педагогічні умови формування медіаграмотності в курсантів Національної академії національної гвардії України. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2021. Вип. 1(4). С. 36–46. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-4-4>
- Куріцина А. Емоційний інтелект як інструмент самореалізації. *Психологічна служба системи освіти вінницької області*. 2020. URL : <https://vinps.vn.ua/?p=1153>.
- Куценко Я. М. До проблеми формування емоційного інтелекту. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць / Інститут психології імені Г.С. Костюка. 2012. Т. 10. Вип. 23. С. 319–328.
- Максьом К., Шульга Д. Емоційний інтелект як чинник формування стресостійкості майбутніх соціальних працівників. *InterConf: Scientific Collection*. 2021. № 85. С. 251–255. URL : https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=e68g9ogAAAAJ&citation_for_view=e68g9ogAAAAJ:_FxGoFyzp5QC.
- Маркова М. В., Марков А. Р., Піонтковська О. В. Емоційний інтелект та його роль в розвитку професійної дезадаптації медичних працівників. *Психотерапія, клінічна психологія і психоаналіз*. 2014. Т. 18. № 3 (68). С. 30–33.
- Мельничук О. Б. Емоційна складова професійного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери. *Scientific Journal «ScienceRise»*. Серія : Психологічні науки. 2015. № 11/1(16). С. 74–81.
- Москальов М. В. Емоційна складова професійного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери. *ScienceRise : Scientific Journal*. 2015. № 11/1 (16). С. 74–81. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/emotsiyna-skladova-profesijnogo-intelektu-maybutnih-fahivtsiv-sotsialnoyi-sferi/viewer>.
- Нестеренко О. В. Емоційний інтелект як базис формування професійних компетенцій соціальних працівників / Національний університет «Чернігівська політехніка». Чернігів, 2020. С. 47–49. URL : <https://cutt.ly/iTXnH87>.
- Петренко Т., Санжаровець В. Розвиток емоційного інтелекту у майбутніх соціальних працівників для роботи в авіаційній галузі. *Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (5–6 червня 2020 року) / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. Львів : ЛДУ БЖД, 2020. С. 167–171.
- Петровская А. С. Эмоциональный интеллект как детерминанта результативных параметров и процессуальных характеристик управленческой деятельности: автореф. дис. ... канд. психол. наук :19.00.03. Ярославль, 2007. 27 с.
- Руда Н. Соціальний інтелект у структурі інтелекту. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 21. С. 621–629.
- Руда О. В. Дослідження рівня емоційного інтелекту в студентів-філологів. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серія : Филология. Социальные коммуникации. 2011. № 2. Ч. 2. Т. 24 (63). С. 432–436.
- Савчук Б., Ковальчук В. Формування емоційного інтелекту як компетентності майбутнього фахівця: постановка проблеми. *Молодь і ринок*. 2020. № 5 (184). С. 41–45. URL : <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/223064/223340>.

- Токар Л. В. Емоційний інтелект як передумова розвитку успішної особистості. Досвід роботи вчителя початкових класів. 2019. 62 с. URL: <http://kochubeevska-gromada.com.ua/data/documents/DOSVID-TOKAR-L.V.pdf>.
- Трум О. Інтелект як форма адаптації молоді до зовнішнього середовища. С. 91–94. URL : <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6821/1/studentresearchjournal163-20.pdf>.
- Харченко І. І. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх юристів. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія : Педагогічні науки. 2021. № 1. С. 151–156.
- Чернявська А. Емоційний інтелект – запорука успішного навчання. *Молодь і ринок*. 2012. № 12. С. 136–139.
- Шамонова О. Що таке емоційний інтелект та як він впливає на добробут людини. *Українська правда*. 2021. URL : <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/01/17/243676/>.
- Bar-On R. The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence (ESI). *Consortium for Research on Emotional Intelligence in Organizations. Issues in Emotional*. 2005. URL: www.eiconsortium.org.
- Bar-On R., Parker J. D. A Handbook of emotional intelligence. San Francisco : Jossey-Bass, A Wiley Company, 2000.
- Goleman D. Working with emotional intelligence. New York : Bantam Books. 1998. 464 p.

References

- Bar-On, R. & Parker, J. D. (2000) A Handbook of emotional intelligence. San Francisco : Jossey-Bass, A Wiley Company (eng).
- Bar-On, R. (2005). The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence (ESI). *Consortium for Research on Emotional Intelligence in Organizations. Issues in Emotional*. www.eiconsortium.org (eng).
- Cherniavska, A. (2012). Emotional intelligence is the key to successful learning. *Youth and the Market*. № 12. 136–139 (ukr).
- Demydenko, T. M. (2018). Development of emotional competence of future social workers in the process of professional training. *Bulletin of Cherkasy University*. Series: Pedagogical sciences. № 1. 29–35 (ukr).
- Gilford, D. (1965). Three sides of task intelligence. *Psychology of Thinking* : Progress. 434–437 (rus).
- Goleman, D. (1998). Working with emotional intelligence : Bantam Books (eng).
- Goulman, D., Bojachich, R. & Makki, Je. (2011). Emotional Leadership: The Art of Managing People Based on Emotional Intelligence : translated from English. 5th edition : Alpina Publishers (rus).
- Govard, B. & Stiven, S. (2007). EQ benefits. Emotional intelligence and your success : Balance Business Books (rus).
- Halashova, O. H. & Heorhiievskaya, Z. A. (2021). Formation of emotional intelligence of future specialists in economics in the process of problem-based foreign language learning. *Pedagogy of Creative Personality Formation in Higher and Secondary Schools*. Vol. 1. № 77. 134–138 (ukr).
- Hrazhevskaya, O. Yu. (2018). Genesis of intelligence from natural to emotional one in the process of professional orientation. *Journal of Scientific Reviews*. № 10 (53): <http://oaji.net/articles/2019/797-1547636132.pdf> (ukr).
- Izbash, S. S. (2021). Psychological and pedagogical conditions for the formation of media literacy in cadets of the National Academy of the National Guard of Ukraine. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy*. (Series: Pedagogy. Social Work) : scientific journal / Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education – Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy of Zaporizhzhia Regional Council, Iss. 1(4). 36–46. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-4-4> (ukr).
- Kharchenko, I. I. (2021). Development of emotional intelligence of future lawyers. *Bulletin of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy*. Series: Pedagogical sciences. № 1. 151–156 (ukr).
- Kuritsyna, A. (2020). Emotional intelligence as a tool of self-realization. *Psychological service of the education system of Vinnytsia region*. <https://vinps.vn.ua/?p=1153> (ukr).
- Kutsenko, Ya. M. (2012). On the problem of forming emotional intelligence. Actual problems of psychology: collection of scientific works / G.S. Kostyuk of Psychology Kostyuk. Vol. 10. Iss. 23. 319–328 (ukr).

- Maksom, K. & Shulha, D. (2021). Emotional intelligence as a factor in the formation of stress resistance of future social workers. *InterConf : Scientific Collection*. № 85. 251–255. [https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=e68g9ogAAAAJ&citation_for_view=e68g9ogAAAAJ:_FxGoFyzp5QC\(ukr\)](https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=e68g9ogAAAAJ&citation_for_view=e68g9ogAAAAJ:_FxGoFyzp5QC(ukr)).
- Markova, M. V., Markov, A. R. & Piontkovska, O. V. (2014). Emotional intelligence and its role in the development of professional maladaptation of health professionals. *Psychotherapy, Clinical Psychology and Psychoanalysis*. Vol. 18. № 3 (68). 30–33 (ukr).
- Melnychuk, O. B. (2015). The emotional component of the professional intelligence of future social professionals. *Scientific Journal «ScienceRise». Series : Psychological sciences*. № 11/1(16). 74–81 (ukr).
- Moskalov, M. V. (2015). The emotional component of the professional intelligence of future social professionals. *Scientific Journal «Science Rise». Series : Psychological sciences*. № 11/1 (16). 74–81. [https://cyberleninka.ru/article/n/emotsiyna-skladova-profesiynogo-intelektu-maybutnih-fahivtsiv-sotsialnoyi-sferi/viewer\(ukr\)](https://cyberleninka.ru/article/n/emotsiyna-skladova-profesiynogo-intelektu-maybutnih-fahivtsiv-sotsialnoyi-sferi/viewer(ukr)).
- Nesterenko, O. V. (2020). Emotional intelligence as a basis for the formation of professional competencies of social workers / National University "Chernihiv Polytechnics" 47–49. <https://cutt.ly/iTXnH87> (ukr).
- Petrenko, T. V. (2020). Development of emotional intelligence in future social workers to work in the aviation industry. *Social Work: Formation, Prospects, Development: Materials of the V International Scientific and Practical Conference (June 5 - 6, 2020)* : Lviv State University of Life Safety, 167–171 (ukr).
- Petrovskaja, A. S. (2007). Emotional intelligence as a determinant of effective parameters and procedural characteristics of managerial activity: abstract of the thesis for the degree of the Candidate of Psychological Sciences :19.00.03. Yaroslavl (rus).
- Ruda, N. (2013). Social intelligence in the structure of intelligence. *Problems of contemporary psychology*. Iss. 21. 621–629 (ukr).
- Ruda, O. V. (2011). Research of the level of emotional intelligence in students of philology. *Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Social communications*. № 2. Part 2. Vol. 24 (63). 432–436 (ukr).
- Savchuk, B. & Kovalchuk, V. (2020). Formation of emotional intelligence as a competence of future specialists: problem statement. *Youth and the Market*. № 5 (184). 41–45 <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/223064/223340>. (ukr).
- Shamonova, O. (2021). What is emotional intelligence and how it affects a person's well-being. *Ukrainska pravda*. <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/01/17/243676/>(ukr).
- Tokar, L. V. (2019). Emotional intelligence as a prerequisite for the development of a successful personality. Experience of a primary school teacher: <http://kochubeevskagromada.com.ua/data/documents/DOSVID-TOKAR-L.V.pdf> (ukr).
- Trum, O. Intelligence as a form of youth's adaptation to the environment. 91–94. [https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6821/1/studentresearchjournal163-20.pdf\(ukr\)](https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6821/1/studentresearchjournal163-20.pdf(ukr)).
- Yeroshenko, H. A., Riabushko, O. B. & Klepets, O. V. (2020). Formation of emotional intelligence of students in the training of future doctors. *Multidisciplinary research: XIV International Scientific and Practical Conference, December 21-24, 2020, Bilbao, Spain*, : http://elib.umsa.edu.ua/bitstream/umsa/15863/1/formyvanny_emociynogo_intelecty.pdf. (ukr).

ФОРМИРОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТАУ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ

В статье проанализированы особенности формирования эмоционального интеллекта у будущих специалистов социальной сферы. Охарактеризованы научные источники для определения сущности и содержания понятий «социальный интеллект» и «эмоциональный интеллект».

Ключевые слова: интеллект, социальный интеллект, эмоциональный интеллект, специалисты социальной сферы, эмоциональный интеллект будущих специалистов социальной сферы.

FORMATION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN FUTURE SOCIAL SPHERE PROFESSIONALS

Alla Kharkivska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council, Kharkiv, Ukraine, e-mail: kharkivska_hgpa@ukr.net

In the article the author analyzes the peculiarities of the formation of emotional intelligence in future social sphere professionals. Scientific and psychological-pedagogical researches of domestic and foreign scientists-psychologists were analyzed concerning definitions of essence of concepts «social intelligence» and «emotional intelligence». The connection between emotional and social intelligences is traced. The author carried out systematization and generalization of certain concepts and components of the formation of emotional intelligence in future professionals in the social sphere. The author identifies the emotional intelligence of future professionals in the social sphere as an important component of the formation of their psychological culture, professional development, as well as the formation of interpersonal professional relations and the development of social consciousness and more. An example of the classification of emotional intelligence of M. Selovya and Caruso is given, in which 4 components are distinguished: perception of emotions; use of emotions to stimulate thinking; understanding of emotions; emotion management. The author concluded that emotional intelligence combines control over emotions, based on the intellectual abilities of the individual, the ability to use emotions to activate human thinking and mental activity, the ability to understand and determine the causes of their own emotions and emotions of other people. In the research based on the work of K. Maxoma, the author highlighted the general features of emotional intelligence: openness to an optimistic perception of reality, emphasizing the positive aspects of life, including professional activities; ability to recognize the emotions of interlocutors, colleagues; self-control of one's emotions, self-motivation; stress resistance – adequate assessment of one's own negative emotions, their awareness and control – balancing one's own emotions; tolerance, trust, tolerant attitude to positive and negative emotions of others; positive competition between colleagues, which encourages the development of emotional and social intelligence. It has been found that future professionals must be clearly aware of the impact of their emotional sphere on all spheres of life, and emotional experiences should be perceived as important values, without which it is difficult to identify both one's own emotions and those of others.

Keywords: intelligence, social intelligence, emotional intelligence, social specialists, emotional intelligence of future social specialists.

Стаття надійшла до редакції / Received 30.11.2021

Прийнята до друку / Accepted 15.12.2021

Унікальність тексту 96 % (Unicheck ID1010851510)

© Харківська Алла Анатоліївна, 2021.